

UDK: 316.472.4(045)(575.1)

Xabiba OBLAMURODOVA,
Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, PhD
E-mail: h.oblamurodova@tsul.uz

Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti D.O.Tadjibayeva taqrizi asosida

FEATURES OF EFFECTIVE USE OF SOCIAL MEDIA FEATURES

Annotation

The article analyzes effective ways to improve the culture of using social networks. And also, the article discusses the main characteristics of social networks.

Key words: Social network, information culture, effective ways to increase the culture of using social networks, immunity.

ОСОБЕННОСТИ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОЗМОЖНОСТЕЙ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Аннотация

В статье проанализированы эффективные способы повышения культуры использования социальных сетей. А также, в статье рассматриваются основные характеристики социальных сетей.

Ключевые слова: Социальная сеть, информационная культура, эффективные способы повышения культуры использования социальных сетей, иммунитет.

IJTIMOYIY TARMOQLAR IMKONIYATLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Аннотация

Maqolada ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyatini oshirishning samarali yo'llari tahlil qilingan. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarning asosiy xususiyatlari haqida ham fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy tarmoq, axborot madaniyati, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyatini oshirishning samarali yo'llari, immunitet.

Kirish. Hozirgi kunda dunyodagi eng ommabop ijtimoiy media platformalari – Facebook, Instagram, YouTube, Twitter va boshqalari orqali dunyo bo'ylab millionlab insonlar o'zaro aloqa, fikr almashish va muloqotni amalga oshirish imkoniga ega bo'lmoqda. Shu bois, ijtimoiy tarmoqlar insonlar hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Ular nafaqat aloqa vositasi, balki axborot almashinuvi, ish, ta'lim, biznes va boshqa ko'plab faoliyatlar uchun asosiy platforma vazifasini amalga oshirmoqda. Ayni shu jihat, ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi har bir foydalanuvchining madaniyatini oshirishni, ularning ma'rifatli va mas'uliyatli tarzda foydalanishga yo'naltirishni talab etadi.

Ma'lumki, aksariyat ijtimoiy tarmoqlarda joylashtirilgan ma'lumotlar hamma uchun ochiq bo'ladi. Bu holat shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligiga xavf soladi. Ya'ni, ma'lumotlardan har kimning turli maqsadlarda foydalanish imkoni mavjud bo'ladi. Bu, ayniqsa, sun'iy intellekt imkoniyatlari kengaygan sari turli xil kiber tahdidlar, kiber firibgarlik va h.k. ko'rinishlarda amalga oshirilmoqda.

Hatto, ayrim tashkilotlar ma'lumotlar tarqalishining oldini olish maqsadida xodimlarining ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishlarini ham cheklashiga sabab bo'lmoqda. Shu bois, yoshlarning ijtimoiy tarmoqlar imkoniyatlaridan samarali foydalanish madaniyatini yuksaltirish masalasi bugun aktual masalaga aylangan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ijtimoiy tarmoq – bu qiziqishlari o'xshash yoki oflayn aloqaga ega bo'lgan odamlar o'rtasida muloqot qilish, tanishish, ijtimoiy munosabatlar yaratish uchun, shuningdek, ko'ngilochar (musiqa va filmlar) va ish maqsadlarida ishlatiladigan onlayn platforma[1].

1803-1869-yillarda yashagan XIX asr rus yozuvchisi, faylasufi va jamoat arbobi Vladimir Odoyevskiy 1835-yilda yozilgan “4338-yil” tugallanmagan utopik romanida zamonaviy bloglar va, umuman, Internetning paydo bo'lishini bashorat qiladi. Unda aytilishicha, “tanish uyalar o'rtasida magnit telegraflar joylashgan bo'lib, ular orqali uzoq masofada yashovchilar bir-biri bilan gaplashadi”, shuningdek, “ko'p xonadonlarda, ayniqsa yaxshi tanish bo'lganlar o'rtasida” nashr etiladigan “uy gazetolari” haqida: bu gazetalar “oddiy yozishmalar o'rni bosadi”, ularda “odatda egalarning sog'lig'i yoki kasalligi haqida

xabarlar va uydagi boshqa yangiliklar, so'ngra turli fikrlar, mulohazalar, kichik ixtirolar, shuningdek, qachon tushlikka chaqirilishi, ba'zan esa le menu o'rin oladi”[2].

Ijtimoiy tarmoqlarning eng avvalgi shakli elektron e'lonlar taxtasi bo'lib, ularning birinchisini CBBS (“Computerized Bulletin Board System”) nomi ostida IBM xodimi U.Kristensen 1978-yilda yaratgan[3]. 1983-yilda allaqachon dunyoda 800 ta, 1988-yilda esa 5000 ta elektron doskalar mavjud edi[4].

Internetda ijtimoiy tarmoqlar 1995-yilda Classmates.com AQSH portali paydo bo'lishi bilan mashhurlikka erisha boshladi. Loyiha juda muvaffaqiyatli bo'lib, bu keyinchalik bir necha o'nlab shunga o'xshash xizmatlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Lekin ijtimoiy tarmoq “portlash”ining rasmiy boshlanishi 2003-2004-yillarda AQSHda LinkedIn, MySpace va Facebook ishga tushirilgani bilan bog'liq. Bugun bu kabi ijtimoiy tarmoq platformalarining safi ham kengayib bormoqda. Shunga mos ravishda, foydalanuvchilar soni ham ortmoqda.

2023-yilgi statistik ma'lumotlarga ko'ra, odamlarning o'rtacha har kungi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish ko'rsatgichi o'rganilgan:

Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari soni: Dunyo bo'ylab 4.8 milliard ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisi bor, bu dunyo aholisining 59.9 foizini va barcha internet foydalanuvchilarining 92.7 foizini tashkil qiladi;

Ijtimoiy tarmoqlarda o'rtacha kunlik vaqt: O'rtacha kuniga 2 soat 24 daqiqa vaqt sarflaydi;

Eng ko'p foydalaniladigan ijtimoiy tarmoqlar: Eng ko'p ishlatiladigan ijtimoiy media platformalari - Facebook, YouTube, WhatsApp va Instagram;

Ijtimoiy tarmoqlardan eng ko'p foydalanadigan yosh guruhlari: Ijtimoiy tarmoqlardan eng ko'p foydalanadigan yosh guruhi 18-29 yosh;

Ijtimoiy tarmoqlardan eng ko'p foydalanadigan jins: Erkaklar va ayollar ijtimoiy tarmoqlardan teng foydalanadilar.

Hozirgi kunda dunyodagi eng ommabop ijtimoiy media platformasi – Facebook bo'lib, oyiga 2.989 milliard faol foydalanuvchiga ega. Ikkinchi o'rindagi YouTube platformasini

2.527 milliard inson kuzatadi. Uchinchi va to'rtinchi o'rinlardagi WhatsApp hamda Instagramdan oyiga 2 milliarddan ziyod inson foydalanadi. Beshinchisi eng mashhur ijtimoiy media platformasi – TikTok bo'lib, oyiga 1.9 milliard faol auditoriya qamroviga ega.

Ma'lumki, aksariyat ijtimoiy tarmoqlarda joylashtirilgan ma'lumotlar hamma uchun ochiq bo'ladi. Bu holat shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligiga xavf soladi. Demak, ma'lumotlardan har kim turli maqsadlarda foydalanish imkoni bo'ladi. Bu, ayniqsa, sun'iy intellekt imkoniyatlari kengaygan sari turli xil kiber tahdidlar, kiber firibgarlik va h.k. ko'rinishlarda amalga oshirilmoqda[8].

Hatto, ayrim tashkilotlar ma'lumotlar tarqalishining oldini olish maqsadida xodimlarining ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishlarini ham cheklashiga sabab bo'lmoqda[5].

Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarda muloqot qilishga qaramlik tufayli psixosomatik kasalliklar paydo bo'lishi holatlari ham kuzatilgan. Jumladan, Belgradlik foydalanuvchi Snezana Pavlovich (Snezana Pavlović) "Facebook" ijtimoiy tarmog'idagi posti onlayn-do'stlari orasida qiziqish uyg'otmaganidan keyin psixiatriya klinikasiga yotqizilgan. Klinika shifokorlari ushbu holatni "Snezana sindromi" deb atashdi va bemorning xatti-harakatlarini zamonaviy dunyoda shaxsning ijtimoiy ehtiyojlarini qoniqtirilmagandigan kelib chiqqan oddiy stress, deb izohladilar[6].

Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish xavfi masalasi bir qator mutaxassislar tomonidan o'rganilgan bo'lib, quyida ularning ayrimlariga to'xtalib o'tamiz. Jumladan:

D.Boyd AQShning 16 shtatida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga tayanib, ijtimoiy tarmoqlardan kelib chiqadigan ikkita asosiy "qo'rquv" bor, degan xulosaga keldi: zo'ravonlik va ma'lumotlarning maxfiyligi;

M.Larsen Daniyada davriy nashrlarning mazmunini tahlil qilib, eng ko'p tilga olinadigan ijtimoiy media muammolari ro'yxatini tuzadi, jumladan: zo'ravonlik, qo'rqitish va ta'qib qilish, tahdid va h.k.[12];

K.Fuks nemis va avstriyalik talabalar o'rtasida tashkil etilgan onlayn so'rovnoma yuzasidan quyidagi xavflar ro'yxatini shakllantiradi: ma'lumotlarning maxfiyligi, spam, shaxsiy ma'lumotlarni yo'qotish ehtimoli, salbiy imidjning shakllanishi, Internetga qaramlik[13];

S.V.Bondarenko Rossiya janubidagi virtual tarmoq hamjamiyatlarini o'rganib, deviant xatti-harakatlarning quyidagi shakllari mavjud degan xulosaga keladi: xakerlik, maxfiylikni buzish, tuhmat, kiberterrorizm;

HSE University tomonidan o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, ijtimoiy tarmoqlar insonlarni "o'z domiga tortib ketmoqda" va jonli aloqani siqib chiqarmoqda. "Maxfiylik masalalari, - deyiladi hisobotda, "ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilarini eng kam tashvishga solmoqda. Bu turdagi qo'rquvlar maxfiy xizmatlarning ishi bilan emas, asosan, spamerlar kontakt ma'lumotlariga oson ega bo'lishi imkoniyati mavjudligi bilan bog'liq"[7].

Tadqiqot metodologiyasi. Ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining eng muhim komponentlaridan biridir. Ular insonlar o'rtasida o'zaro aloqa o'rnatish, axborot almashish va turli jarayonlarga ta'sir ko'rsatish imkonini yaratadi. Keling shu o'rinda, ijtimoiy tarmoqlarning asosiy xususiyatlarini ko'rib chiqamiz:

Ijtimoiy tarmoqlarning asosiy xususiyati – tezkor axborot almashish imkoniyatidir[12]. Foydalanuvchilar bir necha soniyalarda yangiliklar, fikrlar, suratlar, videolar va boshqa turdagi kontentlarni qidirib topish, foydalanish va ularni ulashish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Biroq, bunda axborotning to'g'riligi, maqsadga muvofiqligi va axborot xavfsizligi kabi omillarni hisobga olish zarur. Chunki, ijtimoiy tarmoqlardagi axborotlar orqali muayyan bir g'oya yashirin tarzda tarqatilayotgan yoki notog'ri, feyk xabar ham bo'lishi mumkin[13]. Shuning uchun

ijtimoiy tarmoqlardan foydalanayotgan har bir shaxs axborot manbalarini tekshirishni va ishonchli ma'lumotlardan foydalanishni o'rganishlari kerak.

Ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilarga butun dunyo bo'ylab insonlar bilan kommunikativ aloqa o'rnatish va muloqot qilish imkonini yaratadi. Foydalanuvchilar o'rtasidagi geografik chegaralarga qaramasdan muloqot va hamkorlikni osonlashtiradi. Shu bilan birga, turli madaniyatlar va tillarni o'rganish, global masalalar bo'yicha fikr almashish imkoniyatlarini yaratadi.

Ijtimoiy tarmoqlar interaktiv platformalar sifatida foydalanuvchilarga bir-biriga fikr bildirish, izoh qoldirish, "yoqtirish" yoki "baholash" kabi imkoniyatlarni beradi.

Ijtimoiy tarmoqlarda har bir foydalanuvchi o'z kontentini yaratishi va tarqatishi mumkin. Ushbu kontentni yaratish imkoniyati shaxsiy bloglar, videolar, fotosuratlar, maqolalar yoki musiqa shaklida bo'lishi mumkin. Bu o'z navbatida, foydalanuvchilarning o'z fikrlarini ifodalash va keng ommaga yetkazishni ko'zda tutadi.

Ijtimoiy tarmoqlar turli yoshdagi va ijtimoiy guruhlardagi insonlarni o'zaro qiziqishlari bo'yicha birlashtiradi.

Ijtimoiy tarmoqlar biznes uchun raqamli marketingning samarali vositasiga aylangan. Ular reklamalarni targ'ib qilish, mahsulotlarni sotish va brendlarni reklama qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Ijtimoiy tarmoqlarda tezkor axborot almashish imkoniyatlari mavjud, ammo bu axborotlarning to'g'riligi va ishonchiligi har doim ta'minlanmagan. Ba'zida notog'ri yoki yolg'on axborotning tarqalishi ortidan jiddiy oqibatlar yuzaga kelishi kuzatilmoqda. Shuning uchun har bir foydalanuvchi tarqatilayotgan axborotning ishonchli manbalardan kelayotganini tekshirishi, rasmiy manbalardan foydalanishi, yolg'on, manipulyatsiya qilinadigan yoki noaniq ma'lumotlarni tarqatmasligi talab etiladi.

Ijtimoiy tarmoqlardan to'g'ri foydalanishning samarali yo'llari sifatida quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish talab etiladi:

Axborot manbalarini aniqlash va tasdiqlash: Ijtimoiy tarmoqlarda faqat ishonchli manbalardan olingan axborotlar tarqatilishi lozim. Boshqa foydalanuvchilar tomonidan taqdim etilgan materiallarni tekshirish va faqat rasmiy manbalardan tasdiqlangan ma'lumotlarga asoslanish joiz.

Axborot xavfsizligi va maxfiylikni ta'minlash: Foydalanuvchilar o'zlarining shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishlari shart. Ijtimoiy tarmoqlarda maxfiylik sozlamalarini to'g'ri sozlash va faqat kerakli shaxslar bilan axborot almashish zarur.

Axborot madaniyati va axloq me'yorlari asosida muomala qilish: Ijtimoiy tarmoqlarda kommunikatsiya hamda munosabatlar axloq me'yorlariga rioya etgan holda amalga oshirilishi kerak. Suhbatdoshni hurmat qilish, noxush yoki haqoratli so'zlardan saqlanish lozim.

Tahlil va natijalar. Xulosa qilib aytganda, jamiyatda ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanish madaniyatini oshirish uchun keng jamoatchilik va ziyolilar qatлами imkoniyatlaridan foydalanib, turli xil treninglar tashkil qilish, ijtimoiy tarmoqlar orqali aholining tahliliy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan roliklar, ommabop qo'llanmalar yaratish va tarqatish zarur.

Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyatini yuksaltirish ijtimoiy tizimning barcha qatlamlari – oila, ta'lim muassasalari, davlat va nodavlat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va foydalanuvchilarning birgalikdagi faol faoliyati hisoblanadi. Shu orqali ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilarining mas'uliyatini oshirishga, axborot xavfsizligini ta'minlashga va, eng asosiysi, yoshlarni munosib avlod qilib tarbiyalashga erishish mumkin. Bu, esa o'z navbatida, jamiyatda axborot madaniyatini axloq me'yorlari asosida tashkil etirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Ijtimoiy_tarmoq
2. Catherine D. Marcum. History of Social Networking // Social Networking as a Criminal Enterprise. CRC Press, 2014.(ingl.) S. 4.
3. Ефимов Е.Г. Кузнецов А.А. Кризисный потенциал социальных интернет-сетей. Nov 20, 2011.
4. Сотиболдиев Ф.О. Ўзбекистонда ижтимоий тармоқларнинг жамият ҳаётига таъсири. Экономика и социум, №4 (95) 3, 2022. –Б. 373.

5. Ғаффарова Г., Жуманов Д. Ижтимоий тармоқларнинг ёшлар маънавиятига таъсири. Academic research in educational sciences. Volume 2 | ISSUE 4 | 2021. –Б. 975.
6. Kakharov, E. F. (2024). Issues of Development of Legal Culture of Youth in the New Uzbekistan. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 5(1), 27-30.
7. Tadjibaeva, D. O., & Oblomuradova, K. N. (2020). Religious tolerance is a symbol of peace and enlightenment. Elementary Education Online, 19(4), 804-809.
8. Ozodovna, T. D. Maʼkuraviy faoliyatda ijtimoiy-gumanitar fanlarning oʻrni.
9. Qaxarov, E. (2024). yoshlarda huquqiy madaniyatni yuksaltirish: ijtimoiy-falsafiy tahlil. UzMU xabarlari, 1(1.1), 101-105.
10. Tadjibayeva, D. O. (2023). Maʼkuraviy faoliyatda ijtimoiy-gumanitar fanlarning oʻrni. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(7), 471-477.
11. Tadjibaeva, D. O. (2023). Modern Problems of Ensuring National Security in the Information Sector. Central Asian Journal of Social Sciences and History, 4(8), 32-36.
12. Tadjibaeva, D. (2017). Ensuring national security in the information sphere. Review of law sciences, 1(1), 8.
13. Tadjibayeva, D. O. (2023). maʼkuraviy faoliyatda ijtimoiy-gumanitar fanlarning oʻrni. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(7), 471-477.
14. Ozodovna, T. D. (2021). "Mass culture" as the most dangerous weapon of ideological pressure.
15. Tojiboeva, D. O. (2020). Religious tolerance is the basis of society sustainability and integration. The american journal of political science law and criminology, 2(11), 21-25.
16. Tadjibaeva, D. O. (2023). Modern Problems of Ensuring National Security in the Information Sector. Central Asian Journal of Social Sciences and History, 4(8), 32-36.
17. Qoʻchqorov, R., & Tojiboyeva, D. (2016). Milliy gʻoya: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.: TDYU, 13, 19-25.